

РОЗБУДОВА ДЕРЖАВИ

ЧИТАЙТЕ:

Леонід
ШУЛЬМАН

Що означає нашим червоним «капіталістам» мати рентабельне виробництво?

Віктор
СВАТКОВ

Як деякі науковці уявляють собі «стигнуння-розвиток»?

Анатолій
СВІДЗИНСЬКИЙ

І сьогодні думки Ю. Бачинського та М. Міховського зберігають свою актуальність

Павло
ГАЙ-НИЖНИК

Основним засобом фінансової експлуатації України метрополією були бюджетні операції

Олександр
ЮРЧЕНКО

Для верстви націонал-решетатив маля-піншана стала рубежем, від якого почалося їхнє безоглядне служіння імперії

5

ЖУРНАЛ ДЕРЖАВНИЦЬКОЇ ДУМКИ
VI РІК ВИДАННЯ

Травень
1997

ВІД ІМПЕРІАЛІЗМУ ЦАРСЬКОГО ДО ІМПЕРІАЛІЗМУ РАДЯНСЬКОГО

УКРАЇНСЬКІ РАДЯНСЬКІ ЕКОНОМІСТИ ПРО ФІНАНСОВУ ЕКСПЛУАТАЦІЮ УКРАЇНИ СРСР У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 20-Х РОКІВ

Павло ТАЙ-НИЖНИК

аспірант Інституту української археографії та джерелознавства НАН України

Ренесанс української економічної думки, який розпочався з відродженням намагань українських комуністів зберегти свою певну політичну окремішність від Москви після закінчення громадянської війни і згорання політики воєнного комунізму, було придушено більшовицьким тоталітаризмом паралельно з придушенням ренесансу культурно-політичного. Проте провідні економісти тогочасної України встигли показати і довести литому спадкоємність політики фінансово-економічної експлуатації України як імперською Росією царською, так і імперською Росією більшовицькою. Згодом усіх їх було знищено фізично, і на довгий час ці імена було заля-

мовано або й зовсім стерто зі сторінок історії української радянської економічної науки.

Свою економічну незалежність Україна офіційно почала швидко втрачати після IV Всеукраїнського з'їзду рад, який у своїй резолюції про державні взаємини між УРСР та РСФСР, зокрема, вказав: "IV Всеукраїнський з'їзд рад, стверджуючи умову між центральними виконавчими комітетами УРСР і РСФСР про об'єднання комісаріатів військового, фінансового, залізничного, народного господарства, пошт і телеграфів та праці — доручає наступному центральному виконавчому комітетові провадити і надалі ту саму політику найщільнішого зближення". Посилено форсували цю тему, зі свого боку, і російські комуністи. Основною тезою, наприклад, на VIII з'їзді РКП(б) було: "максимальне об'єднання цілої господарської діяльності в одному загальнодержавному плані". Але остаточно підпорядкував українську економіку диктату Москви VIII з'їзд рад робітничих і селянських депутатів України, що відбувся 10-14 грудня 1922 року, ратифікувавши Конституцію СРСР, після чого УРСР де-юре втратила суверенітет політичний¹.

Основним засобом фінансової експлуатації колоній є бюджетні операції, які центральна російська влада використовувала щодо своїх "окраїн" ще за царських часів. Цей факт можна виявити, приміром, ще з праць

М.П.Яснопольського "О географическом распределении Государственных Расходов России" (Київ, 1897) і "О географическом распределении Государственных Доходов в России" (Київ, 1890) та М.Соколова "Украина в государственном бюджете России" ("Украинский Вестник". Издание Н.М.Лотоцкой, 1906, N 2. — С.97-103). Перед Першою світовою війною відомий громадський, а згодом і державний діяч України О.Лотоцький започаткував видання енциклопедії "Украинский народ в его прошлом и настоящем". Й третій том мав бути присвячений господарству України, редагувати його згодився відомий економіст М.Туган-Барановський, але війна не дала змоги втілити ці плани в життя, і III та IV томи не побачили світла. Ось що писав пізніше О.Лотоцький про гдане видання: "Це була перша спроба опрацювання економічного життя України у відрубності від решти державної території, — спроба, докрана фаховими силами тодішніх російських економістів. Такий початок мав би стати живим спонуком для дальших праць у тому самому напрямі, подajući приклад — найголовніше ж методу в сій, ще зовсім новій діяльності наукового досліду щодо України"². Справу цю згодом виконали інші економісти України, які довели факт фінансової експлуатації України як колонії імперською Росією. У 1917 році це було фахово висвіт-

лено П.Мальцевим у праці "Україна в державному бюджеті Росії", що була видана в Лубнах товариством "Український Агроном" у соціально-економічній серії (за N 1). А вже наступного (1918-го) року українське соціал-демократичне видання "Каменярь" видрукувало в Катеринославі дослідження М.Порша "Україна в державному бюджеті Росії". Пізніше дані, подані цими авторами, використовує А.Річицький, економіст, який повернувся з еміграції в Радянську Україну, порівнявши в її декларовану суверенність. Нижче ми наведемо складену з таких розрахунків порівняльну таблицю Річицького про царсько-радянську фінансову експлуатацію України, а тому й не зупиняємось тут докладно на фінансових вислідах Мальцева та Порша.

Бюджетні махінації центрального радянського фінансового відомства вже на початку 20-х рр. викликали протест не лише у фахівців, а й у республіканської партійної верхівки. Москва, проте, ніяк не реагувала на вимоги українських державних інституцій встановити замість розмитих чіткі бюджетні права для України, що в свою чергу утруднило б фінансову перекачку з України в Росію. Показовою в оцінці ситуації, що склалася навколо цього питання, є заява М.Скрипника, палкого комуніста-ленінця, зроблена ним ще в 1923 році на нараді відповідальних робітників національних республік, яка відбулася в Москві за участю ЦК РКП: "...не досить просто проголосити, що республіки повинні мати визначений бюджет, про що є постанова ЦК. Тепер цю постанову треба висловити певніш і сказати, що республіки мають право не тільки пересувати з одного розділу бюджету до другого — це право велике, але недостатнє. Коли в одному кармані воша на аркані, а в другому блоха на ланцюгу, то хоч як перекладай з одного кармана до другого, нічого не вийде. Бюджетове право треба гарантувати, надавши визначені при-

бутки республікам. А проте в цьому питанні апарат Наркомфину думає трохи інакше..."

Кілька років пізніше, підрахувавши з офіційної статистики відтік і притік грошової маси щодо України, забили у дзвони на сполох економісти. В.Доброгаєв у опублікованій (тоді це ще було можливо) статті "Проблема фінансового балансу України" ("Хозяйство Украины" — 1927. — N 2) вказав, що частина прибутків, належних Україні, використовується натомість поза її межами, але, страхуючись від політичних звинувачень у буржуазному націоналізмі, які вже тоді набирали в арсенал окремі політично-державні діячі й служби, заявив далі, що це, власне, не є негативним фактом, бо УССР зв'язана з іншими республіками "соціалістичною солідарністю". Однак опубліковані В.Доброгаєвим цифри цілком ясно висвітлювали ступінь фінансової експлуатації України метрополією, де експлуатаційний коефіцієнт народного господарства республіки складає відношення прибутків і видатків за даними легальної статистики:

ЗА В.ДОБРОГАЄВИМ	У ТИСЯЧАХ КАРБОВАНЦІВ (РУБЛІВ)	
	1925/26 р.	1926/27 р.
прибутки УССР	689.467	852.300
видатки УССР	554.250	686.200
відношення прибутків до видатків	124,5%	124,2%
залишок прибутків	135.217	166.100

Указуючи на те, що "Україна дала безумовно істотну підтримку економічно менш міцним, вірніше, дефіцитним республікам", Доброгаєв же водночас досить сміливо, можливо, у запалі, застерігає, що за подальшої подібної підтримки Україною інших регіонів Союзу ССР це однозначно має призвести її до "знекровлення здорового й міцного господарчого організму за рахунок надмірного і частогусто малоефективного будівництва в інших господарських районах". Згодом подібні вислови пригадають Доброгаєву відповідні органи, що призведе до фатального для його життя

вироку радянської "Феміди".

Іншим відомим економістом, що став на захист справедливого фінансового розрахунку з Україною з боку центральної союзної влади, був М.Волобуєв. В одній з провідних своїх публікацій з зазначеного питання він оригінально іронізує: "В разі ж мова йде про внутрішню характеристику економіки СССР, то назвати її економікою однієї країни було б великою помилкою. Адже ж така постанова питання виявляла б незрозуміння того, що після революції українська економіка перестала бути "додатком" до російської, що ця економіка тепер є рівноправна". (До проблеми української економіки // Більшовик України. — 1928. — Ч.2-3). Стоячи на позиції фінансово-господарчої окремішності УССР, Волобуєв водночас, коли виникла загроза втілення в життя наміру Держплану СССР поділити Україну на два окремі господарські райони, протестував проти цього безглузлого акту, вдало оперуючи марксистсько-ленінськими формулюваннями й тезами, наголошуючи, що "принципи народ-

но-господарської єдності гостро протирічать такому розривові її терену" і доводячи, що Україна є "народногосподарське ціле". Гострий протест проти подібного наміру заявив і тодішній голова республіканського Держплану провідний радянський економіст Гринько, що в кінцевому результаті змусило Держплан СССР відкинути цей проект. Що ж до проблеми фінансової експлуатації України в СССР, повертаючись до вищезгаданої статті М.Волобуєва, то автор, використовуючи також офіційні статистичні матеріали, доводить, що УССР у Радянським Союзі перебував

фактично в становищі "економічного колоніалізму", за умов, коли біля 21% прибутків народного господарства не йде на українські потреби, а використовується за межами республіки. Підсумовуючи такий стан речей, автор статті в "Більшовику України" аргументовано й ґрунтовно доводить, що "членство України в ССРСр коштує надто дорого". Розмаскування російського радянського імперіалізму коштувало Волобуєву також надто дорого — він заплатив за нього життям. Талановитого фахівця було знищено фізично, а окремишницька чи просто будь-яка неофіційна течія в українській радянській економічній думці зістала в СРСР незабаром назву "волобуєщина", що дорівнювало "буржуазно-націоналістична", "ворожа народу", "зрадницька", і кожен, хто падавав під цю категорію, мав бути зреспресованим. Машина насильства не є златною ні до чого, окрім самого насильства...

Повертаючися з еміграції в УССР, український соціаліст-самостійник і фахівець з економіки А.Річицький повірив більшовицькій пропаганді про "суверенітет Української Соціалістичної Радянської Республіки" і сподівався зробити свій посильний внесок у будівництво для своєї Вітчизни світлого майбутнього. Проте вже 1928 року з'являється його доповідь з риторичним заголовком: "Скільки коштує Україні членство в ССРСР" ("Комуніст". — 1928. — 9 лютого). Залучивши до своїх бюджетних розвідок дані П.Мальцева й М.Порша, Річицький склав таблицю, в якій подає й цифри використання бюджетних грошей УССР зі статистики республіканського

Держплану в єдиному порівняльному зрізі. У таблиці неважко знайти рівень (коefficient) експлуатації фінансів України центром за його (Річицького) опонентній твердженням Волобуєва думкою.

Наведені Річицьким відсотки

ДЖЕРЕЛО	РОКИ	Державні прибутки з України	Державні видатки з України	Не повернено на Україну	у % до прибутку
		в мільйонах карбованців			
Порш 6	1898-1902	1.883,0	1.042,0	842,0	45
	1903-1907	2.367,0	1.301,0	1.066,0	45
	1908-1910	1.645,0	947,0	698,0	44
Мальцев 7	1913	699,6	383,2	316,4	45
	Укредержплан	1925-1926	702,0	616,1	86,8
Укредержплан	1926-1927	914,2	785,9	128,3	14
	1927-1928	1.017,4	936,9	80,5	8

фінансової експлуатації України є меншими, ніж у Волобуєва, але й тут засвідчується її наявність. Незважаючи, однак, на те, що А.Річицький був опонентом М.Волобуєва, він також не врятувався від репресій і розділив долю своїх колег. Він був у кривавому рахунку жертв беззаконня закону не першим, не став у ньому й останнім.

Тогочасний відомий український економіст-емігрант Е.Гловінський з приводу схеми Річицького зауважує, що останній навмисно не вирахував з узятих у Порша й Мальцева цифр сум, що Україна повинна була давати на утримання таких центральних державних установ, як пошта, телеграф, дипломатична служба тощо, які могли б служити українській державності, але тоді розташовувались у Петербурзі, і цим самим спрямовано підвищив рівень фінансової експлуатації України за цінату відносно до такої ж експлуатації за часів ССРСР. Якщо ж відраховувати суми, необхідні для цього, то відсоток, який нас цікавить, зменшився б до рівня,

близького тому, що подавав Волобуєв (20-21%). Але, як уже було сказано, це не врятувало Річицького. Його було страчено, як і іншого опонента Волобуєва, також економіста Гірчака, як і багатьох і багатьох краших синів України.

"Загальні інтереси оборони республік з одного боку, відновлення зруйнованих війною продуктивних сил з другого боку і необхідна харчова допомога нехлібним республікам від хлібних з третього боку — владно диктують державну спілку окремих республік... — виголошував майбутній диктатор Росії Й.Сталін на X з'їзді РКП/б/. — Федерація радянських республік, побудована на спільності військової та господарської справи, є тою загальною формою державної спілки, яка дає можливість забезпечити цілість і господарський розвиток як окремих республік, так і федерації в цілому". Думки про добровільну спілку незалежних республік немає й близько. Україна заплатила за ці "загальні інтереси" непомірно високу ціну. Що відбувалося вже тоді і що сталося далі — знає історія, знаємо нині й ми, але в ті часи українцям залишалось мовити лиш одне: "Morituri te salutant!"*

ЦК РКП у Москві 9-12/IV-1923. — Статті і промови. Т.1, ч.2. — Харків, 1931. — С.22.

6. Порш М. Україна в державному бюджеті Росії. — Катеринослав: Українське соціал-демократичне видавництво "Каменяр", 1918. — С.32.

7. Мальцев П. Україна в державному бюджеті Росії. — Лубни: Товариство "Український Агроном", серія соціально-економічна, N 1, видання друге, 1917. — С.32, табл.1.

8. Гловінський Е. Фінанси У.С.С.Р. — Варшава: Праці Українського Наукового інституту, 1934. — С.289.

9. X съезд Российской коммунистической партии. Стенографический отчет. — С.324.

* Morituri te salutant! — "Ti, що йдуть на смерть, вітають Тебе!"

1. Резолюції Всеукраїнських з'їздів рад робітників, селянських та червоноармійських депутатів. — Харків: Партвидав "Пролетар", 1932. — С.73.

2. VII съезд Российской коммунистической партии. Стенографический отчет. — С.379. — Цитується за: Винар Б. До питання російсько-російських взаємин // Розбудова Держави. — Торонто, Канада, 1957, рік IX — березень-кавітень. — С.165.

3. Резолюції Всеукраїнських з'їздів. — Варшава: Праці Українського наукового інституту, ч.3, 1934. — С.163.

4. Доловський О. Сторінки минулого. — Варшава: Праці Українського наукового інституту, ч.3, 1934. — С.163.

5. Сербанік М. Про справу Султан-Галієва. Промова на нараді державної ради робітників національних республік і областей при